

— Боярин приїхав.

Радислава — єдина донька заможного боярина Пилипа Довгодума, родича самого вельможного князя Данила Галицького, — вся стрепенулася від цих слів мамки своєї Мокрини й підхопилася легкою пташиною з лави. Карі, темно-коричневі її, гарні та великі очі так і засяялися, а тонкі, проте сильні ручки ухопилися схвильовано за товсту косу лискучого волосся каштанового кольору. Стільки часу чекала вона на заповітну цю хвилину, коли нарешті зможе ж побачити боярина Мстислава Борисовича, за котрого про сватував її батечко й про вроду котрого землями Галицько-Волинського князівства ширилися захоплені оповідки! Принаймні брати самої Радислави не раз промовляли об тім, що боярин цей з Переяславських земель уже не перший рік вважається чи не найвродливішим чоловіком Київської Русі. А вже яким хоробрим він був... справжнім лицарем, про зустріч з яким так мріється ніжне дівоче серце. Походився Мстислав Борисович з роду В'яженичів, котрі володарювали землями південніше від Києва, й мав від померлого батька спадком два маєтки поряд Дніпра та річки Псел.

За словами батечка, землі там були дещо дикі й не раз охоплені вогнем від набігів монгольської орди, маетки В'яженичів палали теж не одного разу, та завжди відбудовувалися знову. Й Радислава мислила собі — це ж скільки сміливості треба мати людині, щоб жити в тім дикім краю й майже не страшитися навал орди. Ще не знайома з нареченим, вона вже відчувала захоплення тим мужнім лицарем, з котрим батько зустрівся під час своєї подорожі до Києва. Батечко їздили разом з князем Данилом у справах князівства й на обіді в одного боярина й познайомилися з боярином Мстиславом Борисовичем. Хтось жартома прокричав, що молодший з братів В'яженичів шукає собі нареченої, а князь Данило також наче жартома, а наче й справді прокричав у відповідь, що кращої дружини від єдиної доньки його товариша Довгодума по всій Русі не знайти. І В'яженич несподівано зацікавився... Ось так, з ласки самого князя, й знайшлася для Радислави доля. Між батечком та В'яженичем було домовлено, що боярин приїде свататися за місяць і коли сподобається самій Радиславі, то й з весіллям баритися не стануть. І цілий цей місяць Радислава потерпала від цікавості таки побачити нарешті Мстислава Борисовича, мріяла в темні години, коли покладалася спати, про зустріч свою першу з боярином. Як він з'явиться при маєтку, спішиться з коня свого баского, у свиті, шитій шовком золотавим, та плащі-корзно з коштовною застібкою на однім плечі, що приховує сильне та мужнє його тіло, й вітер, налетівшись несподівано, торкнеться його золотавого волосся. Увійде до зали великої, й там уже на нього вона чекатиме з нетерпінням. Він підійде ближче, зазирне до очей уважним поглядом очей своїх, і їх обох відразу ж, в одну хвилину захопить почуття, яке

матінка з батечком звуть коханням і яке поєднує її батьків уже так багато років...

Й ось Мстислав Борисович у Пересопниці.

Захвилювавшись, Радислава завмерлася на одному місці, відчуваючи, що не зможе навіть поворушитися від того хвилювання, що охопило її всю. Дивилася мовчки, як її покоївки прилинули до вікна, аби побачити нареченого господині своєї молоді, й самій так кортілося опинитися поряд їхніх допитливих голівок та визирнути з палацу, побачити нарешті того, про кого так багато думалося й мріялося. Але чомусь не змогла того зробити... не насмілилася чи перестрашилася невідомо ї чого.

З задуми випурхнула, коли торкнулися її теплі руки мамки.

— Й чого, лебідонько моя, зажурилася?

Поглянула на Мокрину великими карими очима.

— Страшно мені раптом заробилося, нянечко... Чомусь страшно...

Мокрина посміхнулася.

— То буває... Але все минеться, лиш покличуть тебе батечко до зали й познайомлять з боярином твоїм.

Радислава посміхнулася, хоча страхи й не покинули її до кінця. Тепер мала вона лиш тільки чекати — чекати тої заповітної хвилини, коли батечко накажуть покликати її до великої зали, в котрій і мають зустрічати гостей. Чека-ти... Вона ж місяць перетерпіла того виснажливого чекання, й зараз декілька лиш хвилин того чекання видавалися для неї просто нестерпними.

А дівчата біля вікон уже почали доповідати.

— Ой, голубонько наша, який гарний твій наречений! Волосся в нього й справді мов те золото червоне. Такого

рудавого ми ще не бачили. Високий він та дужий — справжній лицар, і подарунків привіз яких багатих...

Радислава таки не втрималася. Підійшла до одного з вікон і побачила, як батечко цілуються з високим боярином, волосся котрого й справді горілося вогняним багаттям на яскравому літньому сонечку. Серце вмить забилося сильніше й так, мов було заходилося в грудях її молодих.

Її наречений.

Боярин Мстислав Борисович.

Дивилася, мов зачарована, до тих пір, поки не увійшли вони з батечком до палацу, а потім повільно відійшла від вікна. Страх, невідомий раніш, але наполегливий страх заволодівся нею знову. Чому так боязко заробилося побачити його тепер, коли в думках своїх та мріях такою сміливою уявляла собі першу їхню зустріч? Радислава не розуміла саму себе й ледь дочекалася була тої хвилини, коли до світлиці її увійшли матінка й лагідно усміхнулися від порога.

— Батько кличуть тебе знайомитися з нареченим.

Радислава підійшла до мами й міцно обійняла неньку.

— Матінко... а який він?

Та посміхнулися.

— Боярин Мстислав Борисович? Він і справді дуже вродливий, як про нього й говорили, а вже який вихований та красномовний! Та що я буду тобі переповідати? Ходімо, й ти сама все побачиш. До того ж батько твій чекає на твою відповідь, аби розпочати приготування до весілля, яке вже погодили святкувати в Пересопниці.

Радислава повільно посміхнулася. Як пощастилося їй мати такого люблячого батечка, котрий пообіцявся їй, що не стане неволити її до шлюбу з нелюбом, з людиною, котра не припаде їй до вподоби, а віддасть заміж лиш за

того, на кого вона сама згодиться. Й боярин же Мстислав Борисович був не першим, хто сватався до єдиної доньки заможного боярина Пилипа Довгодума. До нього траплялося багато гідних бояр, котрі начуті були про вроду єдиної доньки заможного Довгодума й приїздили або самі до Пересопниці, або ж домовлялися про сватання через родичів чи ще когось. І Радислава, привчена ще з самого дитинства до думки, що неодмінно настанеться такий день, коли вона має буде виконати святий обов'язок і стати дружиною гідному боярину, все ж не могла ніяк погодитися на шлюб з котримсь із тих, хто приїздив до Пересопниці раніш. Хоча й принадні з лиця, й досить вродливі — та не викликав жоден у ній того бажання, аби полишитися з ним на все життя поряд, аби прожити до самого скону одного з них, коли тільки смерть буде спроможною розірвати той союз, освячений вінчанням. А ось з боярином Мстиславом Борисовичем все було якось інакше... Тільки був приїхав батечко з Києва й розповів їй про перемовини з В'яженичем стосовно шлюбу між ними, так і втратила вона дивом спокій. Незбагненим чином саме цей незнайомий боярин зачепив у її душі та серці незнані почуття, й саме на його приїзд чекала з нетерпінням та цікавістю.

В залі великій палацу батьківського було велелюдно та гамірно. Батько наказали влаштувати бенкет на честь приїзду гостей, тому що разом з Мстиславом Борисовичем прибулися також і його родичі, серед котрих був і брат його старший Роман Борисович зі своєю дружиною бояринею Устинією світ Мелетіївною. Батько Радислави та гості влаштувалися на «сінях» — своєрідному помості великої зали, на якому було поставлено великий стіл. А стіл уже той так і вражав — чого лиш тільки на нім не було! Білі, вишиті

шовком скатертини заставлені були мисками й тарелями зі срібла, а перед господарем та гостями поставили тарелі золоті, й голова кружлялася від тих пахощів, що підіймалися від столу того. Птиця та дика худобина, запечена й засмажена, гордовито виднілася на тарелях зі срібла й так і мановила до себе незрівнянним запахом та рум'яною скоринкою. Та самій Радиславі в ту хвилину навіть і дивитися не бажалося в бік всієї тої смакоти — від хвилювання бідолашну ледь не нудило, й підломлювалися ніжки, взуті в гарно вишиті сап'янці з м'якої шкіри. Та все ж ішла до столу, за яким уже порозсідалися гості разом з батечком та братами, хоча й вбачала на собі погляди зацікавлені та уважні родичів боярина Мстислава Борисовича. Проте лицями тими незнайомими лиш тільки сковзався погляд великих очей її, зовсім не затримуючись, і все не наважувався полинути до того одного, хто сидів поряд батечка.

Нарешті зупинилася вона перед батьківським столом і почула голос батька:

— А ось і наша Радиславочка!

Й незнайомий чоловічий голос відгукнувся на його слова:

— Я просто вражений красою Радислави світ Пилипівни.

Радислава завмерлася на місці, не насмілюючись навіть очей підвести на свого майже нареченого, хоча й відчувала та розуміла, що той зараз дивиться на неї. Але знала, що має таки звести погляд... й звела його повільно. Поглянула нарешті на боярина Мстислава Борисовича. А він уже стояв перед нею... так близько, що навіть і дух захоплювало. Не з вікна тепер дивилася на нього й розуміла те, що правду промовляли брати й справді красенем був В'яженич неймовірним. Золотаво-рудаві кучері, зовсім як у дівчини, опускалися лискучим вкривалом на його широ-

кі та могутні плечі їй гарно обмальовували округле його лице з високими вилицями, сірими очима, що гарно відтінялися густими темними віями та бровами їй дивилися на неї зараз так... так незвично та хвилююче, що навіть і земля втікалася з-під ніг. Мов зачарована, дивилася на нього, ледь розуміючи те, що говорить він їй щось, захоплюючись красою її, та слова його луналися мов здалеку, а сама вона все не могла надивитися на лице його, що сяялося перед очима її сонцем ясним. З усіх бояр, що свататися приїздили в Пересопницю, Мстислав Борисович видався їй найкращим у світі, їй на вроду виключну лиця його вготовою вона була дивитися чи не все життя своє, милуючись ним безкінечно. Їй затремтіла занепокоєно тоненька дівоча ручка, коли Мстислав Борисович простягнув їй свою руку, аби допомогти піднятися на сіни. Так розхвилювалася, що ледь і відчула доторкання його рук, і швидко поглянула на батечка, котрий уважно їй дуже уважно за нею спостерігав.

За декілька хвилин почувала від батька тихе запитання:

— То що, Пересопниця має готуватися до весілля?

Радислава зачервоніла округлим личком, опустила очі їй прошепотіла:

— Має.

За мить зала так уся їй загуділася, коли боярин Пилип Довгодум сповістив про те, що за три дні донька його повинчається з боярином Мстиславом В'яженичем. Лунали вигуки та побажання довгого щастя та міцної родини, принесли челядні ще меду та заморського вина дорожезного, а Радислава все стримувала себе, аби не обертатися занадто часто та не дивитися на нареченого свого, не в змозі надивитися. Їй так вірити хотілося їй, що оцей боярин, що сидів поряд неї їй усміхався їй, на все життя подарує їй щастя та кохання, як

то вчинив батечко, заробивши матінку надзвичайно щасливою та коханою. Й як раділося серденько її юне на наївне тому, що нарешті віднайшла її доля мужа жаданого, такого мужа, до котрого припалося й серце її, й душа дівоча.

На другий день Пилип Довгодум влаштував лови для шанованих гостей.

А Пересопниця готувалася до весілля.

Батьківська затишна домівка, великий кам'яний палац Довгодумів перетворився на розбурханий бджолиний вулик, яким вешталися й носилися швидким вітром челядні й старшини. Починали прибувати гості з поважних бояр, а в день самого весілля очікували на князя великого Данила Романовича, короля Київського. Та самої Радислави та передсвяткова лихоманка мало торкалася. У нареченої були свої думки та клопоти. Клопотами здебільшого займалася мамка Мокрина, керуючи пошиттям весільного зодягання, а ось думки полишалися Радиславі. Мало бачилася вона з нареченим, та вже навіть і думки страшилася об тім, що могло б не бути тої людини в її житті. Повністю зачарована й захоплена його вродою, рахувала вона години й хвилини до тої заповітної миті, коли нарешті повинчають їх у родинній церкві села Пересопниці. Робилася неухважною до всього, що не стосувалося боярина її незрівнянного, наче послула з розплющеними очима сновигала боярськими пишними хоромами, лиш відсторонено спостерігаючи, як дівчата-покоївки в скрині ковані збирають придане її багате та майже безкінечне. Матінку в ті дні бачила рідко — керували рідненька вготуваннями до пишного весілля, поки чоловіки розважалися ловами та бенкетами. Познайомилася Радислава більш тісно за цей час з дружиною брата Мстислава Борисовича Устинією світ Мелетіївною. Бояриня та походила з Брянського князівства

й була собою пишна та вродлива лицем. З пшеничними густими косами, котрі майже завжди ховала під повойник та вишитий червоний убрус, зі швидкими блакитними очима та повновидими вустами, бояриня та весь час звертала на себе чоловічу увагу в залі та дворі палацу Довгодумів. І сама пишалася тою увагою, зауважуючи зі сміхом:

— Завжди була я годована чоловічою увагою: й у Брянську дівицею, й тепер на землях ваших і вже заміжня за Романом Борисовичем. Мов медом я намазана чоловічому племені, й, коли захочу, будь-котрий чоловік стане моїм.

Саму Радиславу таке похваляння дещо вражало.

— Як ви можете таке промовляти? У вас же муж є, котрого ви маєте кохати!

Устинія у відповідь на ці слова тільки морщила вродливе своє личко.

— Муж, котрого кохати я маю? Яка ж ти, лебідонько, ще наївна та чиста. Не знаєш певне того, що люди не лише з кохання великого шлюби між собою вкладають? Чи тобі просто поталанило мати такого батечка, котрий зовсім не змушував тебе йти проти серця свого жіночого. А я вже мала батька, бодай йому б у могилі важко лежалося, котрий геть почуття мої не брав до уваги. Сказав, що стану я дружиною боярина Романа В'яженича — й спробуй тільки слово проказати непослуху чи прохопитися об тім, що не любий мені боярин і не бажаю я до скону свого зватися його дружиною. Відразу ж або сам забив би так, що не швидко отямишся, або ж старшин своїх нацькував би. А мужа свого я й днини жодної не кохала — нудить мене від нього, мов від пересолодженого меду. А ти ж бачила його — потвора, не те, що брат його молодший. І це ж потрібно було двом братам та від батьків одних уродитися такими оце різними.

Радислава тільки очима лупала. Слова боярині Устини видавалися їй дивними.

— Й ви без кохання живете зі своїм мужем?

— Без кохання.

— Але ж як так можна?

Устина незрозуміло фиркнула.

— А ось так і можна! З часом людина звикається з усім. Звиклася й я. Хоча іноді бажається просто вбити ту потвору. Та не дивися на мене так, не я єдина перетерпаю подібні страждання. Скільки дівчат змушені вступатися до шлюбу з нелюбами з волі батьків своїх жорстокосердих, котрих зовсім не цікавить те, що на серці у дитини й чи бажає сама вона ставати дружиною вибраного батьком мужа. Це нікого не цікавить і не обходить, й такі батьки, як твої, — то є велика рідкість зараз. І тобі можна лиш тільки позаздрити — станеш дружиною такого красеня, як Мстислав. Скажу тобі правду як майбутній родичці, що я сама більшого щастя в житті не мала би, коли б могла покохатися з таким чоловіком, як брат мого мужа.

Радислава швидко поглянула на Устинію. Чомусь слова жінки болісно вкололи її серце й видалися вкрай неприємними, хоча сама Устинія й проказувала все це наче жартуючи, з веселим усміхом на повновидих устах.

— Вам подобається Мстислав Борисович?

Устинія весело розсміялася.

— А кому ж він не подобається? Ти станеш дружною надзвичайно вродливого чоловіка, котрий так і мановить до себе жіночі споглядання. Бережи своє щастя, Радиславо, а то в житті всяке може трапитися — й не встигнеш озирнутися, як зруйнує хтось твоє щастя жіноче.

Устинія, промовляючи ці незрозумілі слова, продовжувала посміхатися й наче жартувати, але для Радислави ті промовини видалися застереженням і холодом вмить скували серце, що ще хвилину тому палало теплом та впевненістю у власному їй щасті. Вона не розуміла Устинії, не розуміла того, навіщо промовляє та такі речі перед весіллям наречених, мовби хоче ненароком якось... погане насіння посіяти в душу й серце самої Радислави, затьмарити ту радість сокровенну, що оселилася в серці її молодім від дня зустрічі з Мстиславом Борисовичем. І в ту мить зрозуміла вона, що ця жінка не буде їй за подругу. Ні, ніколи між ними не буде душевного тепла й довіри. Коли Радислава до цієї хвилини ще й бажала подружитися з бояринею Устинією, то зараз те бажання геть відпалося від неї. Вона почала уникати товариства дружини брата Мстислава Борисовича, хоча то було досить складно — бояриня не питаючись приходила до її світлиці й заводила перемовини, геть не звертаючи уваги на прохолодність Радислави.

Ледь не кожного вечора батечко її влаштував бенкети.

Для Радислави ті бенкети тільки й були можливістю побути поряд боярина Мстислава Борисовича, мужа свого майбутнього, тому що вдень він переважно пропадався на ловах з батьком та братами її або ж бився на мечях з братами, а вона мала готуватися до весілля. Їй у такі хвилини Радислава відчувала себе геть покинутою й нещасною. Їй так бажалося бачити боярина свого кожної хвилини, бути поряд нього постійно, аби вже в очі його гарні надивитися, аби напитися до сп'яніння незвіданого раніш щастя близькості чоловіка, котрий так хвилює серце, котрий у думках її присутній постійно. Їй ввечері, коли наближався час бенкету, вона пташиною легкокрилою летілася до великої

зали, аби скоріше таки побачити Мстислава Борисовича, аби надивитися на нього, напитися щастя бути поряд нього. Й у ті хвилини, коли він був поряд, нею геть забувалися недобрі слова, проказані бояринею Устинією, й те неприємне відчуття, що оселилося в серці після тих слів. Але вона все ж відчувала на собі погляди тої жінки, особливо коли Мстислав Борисович зустрічав її, підіймаючись з-за столу й поспішаючись назустріч. Радислава тріпотілася вся, спостерігаючи за його наближенням, і тихенько завмирала від щастя, коли торкався він теплими вустами її ручки, зазиравав до очей гарними сірими очима й проказував тихо:

— Як я скучився за тобою, серце моє!

У відповідь бажала промовити, що скучилася за ним ще більш, що весь день проживалася, мов тортуру витримувала, чекаючи на цю заповітну хвилину зустрічі, та все ж сором'язливість брала над нею завжди гору й вона змовчувала. Опускала очі, в яких глибокими озерами плескалося щастя, подавала йому руку, яка кожного разу ледь помітно дрижала, й ішла разом з ним до столу, на білій скатертині якого чого тільки не було. Великі тарелі з впольованою вдень дичиною навколо себе такі запахи смачні розповсюджували, що слина мимоволі котилася з рота, й мед, так вміло зготований матінкою, так і лився рікою. Але сама Радислава того всього майже не бачила й не чула — що були їй ті наїдки, коли поряд сидів Мстислав Борисович і кожна клітина тіла її молодого тремтілася від близькості його, а серце завмиралося від щастя. Й як чекала вона з нетерпінням тої днини, коли нарешті стануть вони мужем та жоною й він буде поряд — завжди поряд.

І день весілля настався.

У село Пересопниця, володіння боярина Довгодума, того сонячного літнього дня понаїздило, видавалося, вельмож з усієї Київської Русі. Від пишного вбрання князів та бояр блищало все довкола — кожен бажав одягнути щонайкраще, з дорогого заморського сукна, аби справити враження на великого князя Данила Романовича, першого коронованого короля Київської Русі й славетного воєводу. Подвір'я маєтку Довгодумів так і гуділося, мов той розбурханий вулик, — з хвилини на хвилину очікували прибуття Данила Романовича. Та молоду доньку Пилипа Довгодума всі ті хвилювання гостей мало зачіпали. Свого клопоту їй вистачало. Другу добу не поснула вона, не знаходячи собі місця від хвилювання, хоча й раділа з того, що нарешті віднайшла того, хто заволодів її серцем. Бо вже дуже незручно почувалася перед батечком — той з безмежної любові до неї скільки гривень віддав штрафом до церкви. А як же інакше — доньці єдиній минула вже вісімнадцята весна, а вона ще незаміжня. Батечко мусили платити за це штраф, і Радислава завжди відчувала в цім свою провину, хоча батечко й мовчали й не силували її до шлюбу, шукаючи того, хто нарешті заволодіє її серцем.

У переддень весілля було влаштовано дівич-вечір, і до палацу Довгодумів злетілися боярські доньки — подруги Радислави. Хоча мало кого з тих дівчат могла вона дійсно назвати своєю подругою — хіба що лиш Миланію, доньку боярина Ольхового. Миланія вже була заміжною, заробившись дружиною боярина Ростислава Куцого ще в чотирнадцять літ, але дружби своєї з Радиславою не покинула. Маєток Куций мав поряд Пересопниці, тому й дружба дівчат не обірвалася. Миланія була геть не схожою на Радиславу — маленька зросточком, пухкенька та рум'янолиця

білявка з веселими блакитними очима. Вона дуже любила свого мужа й щиро раділа щастю подруги, котра все не могла наговоритися про Мстислава Борисовича.

— Милашо, яка я зараз щаслива... — шепотіла вона гарячкувато, усамітнівшись з подругою біля вікна й спостерігаючи, як бавляться інші дівчата, пригощаючись солодощами та медовухою. — Ти ж бачила його — справді він красень неймовірний? А який чемний та ніжний. І як схвилював моє серце в ту ж саму мить, як тільки побачила я його. Нарешті мені зустрівся боярин, котрий припав до серця.

Миланія усміхалася.

— Бачу, подружко, що ти закохалася.

Радислава червоніла личком.

— А це так помітно? Та я не криюся, тому що кохаю чоловіка, котрому завтра стану вінчаною жоною. І я справді його кохаю, так кохаю, що мені робиться часом боязко від цього почуття... й наслідуються думки, що коли не буде поряд мене Мстислава Борисовича або ж коли розлюбить він мене, то я й жити на цім світі не зможу...

Миланія швидко перехрестилася.

— Господь з тобою промовляти подібне! Гріх то!

Радислава спохмурніла личком.

— Відаю про це, але відчуваю себе саме так. Люба Миланочко, зі мною взагалі зараз коїться щось незрозуміле — то я сміюся весело від щастя, а вже через хвилину можу намислити собі щось і заплакати так, мов не до весілля готуюся, а до похорону.

Миланія обійняла її.

— З нареченими це трапляється. Але все воно минеться, як тільки повінчають вас і ти звикнешся до думки про своє заміжжя.